

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON DOMESTIC VIOLENCE

Коломієць В.С., студентка IV курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Лопатецька А.О., студентка IV курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню одного з актуальних питань сьогодення, а саме з'ясування сутності явища домашнього насилля, дослідження причин та наслідків, які зумовлює дана проблема. Варто зауважити, що питання домашнього насильства є надзвичайно важливим, так як сім'я – це опора суспільства, тому вона має перебувати під особливим захистом держави.

Тенденція вивчення поняття та причин домашнього насильства з кожним роком зростає, оскільки жертвами можуть стати особи всіх вікових категорій. Безумовно, не варто під поняттям «домашнє насильство» розуміти виключно насильство чоловіка над жінкою, адже його можуть вчиняти особи будь-якої статі, в тому числі жінки щодо чоловіків. Проте слід враховувати, що переважна більшість випадків домашнього насильства вчиняється щодо жінок.

Таким чином, значна кількість міжнародних дослідників стверджують, що наслідки пандемії мають величезний вплив на жінок, особливо у сфері роботи, в сімейних стосунках та захисту від домашнього насильства. Для того аби подолати наслідки насильства в сім'ї, потрібно систематично висвітлювати проблеми порушення прав людини та забезпечення гендерної рівності, також не менш важливим є поширення інформації про те, що домашнє насильство – це правопорушення, яке тягне за собою відповідальність. Адже наслідки Covid-19 не є короткостроковими і будуть більш відчутні після завершення пандемії.

У статті досліджено низку аспектів, які стали причиною зростання рівня домашнього насильства під час пандемії Covid-19. Також йдеться про стан та перспективи розв'язання проблем домашнього, гендерно зумовленого насильства. Наголошено на досвіді зарубіжних країн, щодо подолання даної проблеми, а також вказано напрями удосконалення системи заходів, спрямованих на протидію зазначеним негативним явищам, з огляду на зарубіжний досвід. Загальною тенденцією є розвиток онлайн-сервісів для повідомлення про випадки домашнього насилля та надання дистанційних консультацій та підтримки постраждалим.

Ключові слова: домашнє насильство, пандемія Covid-19, права жінок, механізми протидії, гендерна рівність, причини насилля.

The article is dedicated to highlighting one of today's pressing issues, namely clarifying the essence of the phenomenon of domestic violence, researching the causes and consequences of this problem. It is worth noting that the issue of domestic violence is extremely important, since the family is the backbone of society, so it should be under special protection of the state.

The trend of researching the concept and causes of domestic violence is growing every year, as victims can be victims of any age group. It is clear that the concept of «domestic violence» should not be understood exclusively as violence by a man against a woman, because it can be committed by a person of any gender, including women against men. However, it should be taken into account that the vast majority of cases of domestic violence are committed against women.

Thus, a significant number of international researchers claim that the consequences of the pandemic have a huge impact on women, especially in the field of work, family relations and protection from domestic violence. In order to overcome the consequences of domestic violence, it is necessary to systematically highlight the problems of violation of human rights and ensure gender equality, and it is also equally important to spread the information that domestic violence is a criminal offense that entails responsibility. After all, the consequences of Covid-19 are not short-term and will be more noticeable after the end of the pandemic.

The article examines a number of aspects that have led to an increase in the level of domestic violence during the Covid-19 pandemic. It is also about the state and prospects for solving the problems of domestic, gender-based violence. Emphasis is placed on the experience of foreign countries in overcoming this problem, as well as directions for improving the system of measures aimed at counteracting the specified negative phenomena, taking into account foreign experience. A general trend is the development of online services for reporting cases of domestic violence and providing remote counseling and support to victims.

Key words: domestic violence, the Covid-19 pandemic, women's rights, countermeasures, gender equality, causes of violence.

Із середини грудня 2019 р. світ охопила пандемія вірусу SARS-Cov-2, що триває й дотепер. Всесвітня організація охорони здоров'я у березні 2020 р. офіційно проголосила поширення коронавірусної хвороби 2019 всесвітньою епідемією (скорочено Covid-2019 або COVID-19) [1]. У березні 2020 року майже всі країни світу, в тому числі європейські, запровадили карантин з метою боротьби із загрозою для життя та здоров'я населення. В Україні Кабінет Міністрів України оголосив початок карантину 12 березня 2020 року [2]. Таким чином, більшість населення почало працювати в дистанційному режимі, а інша частина взагалі залишилась без роботи. Вимушені обмеження свободи пересування стали каталізатором зростання нових кримінальних правопорушень, до яких можна віднести – кіберзлочинність, незаконні ринки та контрабанда, шахрайство, підробка документів та непродовольчих товарів, терористичні атаки. В свою чергу, режим соціальної ізоляції, запроваджений у багатьох країнах для уповільнення поширення хвороби, загострив ще одну важливу проблему, яка існувала й раніше, – домашнє насильство. Незважаючи на те, що в Україні у 2019 р. був прийнятий Закон «Про запобігання та протидію домашньому

насильству», досі існує безліч проблем щодо запобігання домашнього насильства та реагування на його прояви насамперед за умов кризи, ізоляції, обмежень, спричинених заходами боротьби з пандемією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо причин, динаміки та наслідків домашнього насильства досліджують провідні вітчизняні та зарубіжні вчені: Л. Адісон, О. Бандурка, О. Бойко, О. Васильєва, А. Алексєєв, Ю. Антонян, Д. Форде, В. Глушков, Л. Аларкон, О. Ковальова, І. Дроздова, А. Галай, А. Комзюк, М. Дмитренко, М. Тропін, П. Власов, Г. Пономаренко, М. Тучак, В. Ревін, О. Штанькота, О. Коноваленко, О. Коломоєць, О. Джуца, Я. Іваніш, Х. Ярмачі, В. Стаднік, А. Блага, О. Тунтула, О. Кочемировська та інші.

Метою наукової статті є з'ясування сутності домашнього насильства, аналіз причин та наслідків, які тягне за собою ця актуальна проблема сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Проблема домашнього насильства є надзвичайно актуальною, а все тому, що сім'я є опорою суспільства і має перебувати під особливою охороною держави. На жаль, аналітичні дані вказують на те, що саме жінки частіше страждають від проявів

домашнього насильства. Згідно з даними «Керівних положень для Європи: Захист прав жінок і дівчат у період пандемії COVID-19 та її наслідків», «до початку пандемії повідомлялося, що кожна п'ята жінка в ЄС зазнавала певної форми фізичного та/або сексуального насильства з боку нинішнього або попереднього партнера. З початку пандемії притулки, екстрені служби довіри, організації та офіційні установи повідомляють про різке зростання звернень від жінок та дівчат, яким загрожує насилля вдома. За останніми даними ВООЗ, екстрені дзвінки жінок, які зазнають погроз або насильства з боку їхнього партнера, зросли до 60% порівняно з минулим роком у багатьох європейських країнах. У деяких країнах влада звертає увагу на зменшення кількості повідомлень про випадки домашнього насильства, що може вказувати на обмежені можливості повідомлення про насильство жінками, які проживають разом із кривдником»[3].

Важливим є визначення поняття «насильства». Так, відомий науковець у сфері дослідження домашнього насильства Луїс Аларкон зазначає, що насильство – це дії, які вчиняються однією або декількома особами та характеризуються такими ознаками: 1) відбуваються навмисно, спрямовані на досягнення певної мети; 2) завдають шкоди (фізичної, моральної, матеріальної тощо) іншій особі; 3) порушують права і свободи людини; 4) той, хто чинить насильство, має значні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо), що унеможливує ефективний самозахист жертви від насильства [4].

З метою реалізації положень Стамбульської конвенції 06.12.2017 р. в Україні внесено відповідні зміни до закону про кримінальну відповідальність [5], які набрали чинності 11.01.2019 р. Як результат – з'явилися нові законодавчі положення, зокрема, криміналізоване домашнє насильство шляхом доповнення статтею 126-1 Кримінального кодексу України (далі – КК). Таким чином, в ст. 1 Закону України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII під домашнім насильством розуміється «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що їй постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [6]. Також варто додати, що нарешті була ратифікована Стамбульська конвенція [7], яка в ст. 3 містить таке визначення поняття «домашнього насильства» як всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні [8]. І відповідно до ст. 126-1 КК домашнє насильство карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

Пандемія коронавірусу негативно вплинула не лише на епідеміологічну та економічну ситуацію в країні, а водночас загострила проблеми пов'язані із правами людини та гендерною рівністю. Домашнє насильство ґрунтується на нерівності сімейних ролей, які виконують кривдник та постраждала особа, тобто є проявом (актом) гендерно зумовленого насильства. Зрозуміло, що воно не є виключно насильством чоловіків стосовно дружин – воно може вчинятися між особами будь-якої статі різних форм споріднення, у т. ч. й жінками стосовно чоловіків.

Але потрібно зважати, що переважна більшість випадків домашнього насильства вчиняється щодо жінок.

Насильство щодо жінок є проявом нерівного співвідношення сил між жінками і чоловіками, що історично складалося і привело до домінування над жінками та дискримінації щодо жінок з боку чоловіків, а також перешкоджає всебічному поліпшенню становища жінок, і що насильство щодо жінок є одним з основоположних соціальних механізмів, за допомогою якого жінок змушують займати підпорядковане становище порівняно з чоловіками [9].

Аналітичне дослідження, проведене асоціацією жінок-юристок України, засвідчило, що понад 40% опитаних, які повідомили про домашнє насилля, не мали такого досвіду до карантину [10]. За перші 10 місяців 2020 року звернень до поліції з приводу домашнього насилля надійшло більше ніж за весь 2019 рік. Якщо проаналізувати дані, то в 2020 році в Україні від рук домашніх тиранів загинули 74 людини, тяжко поранено 141 особа, понад тисячу осіб під час побоїв дістало легкі ушкодження [11].

До причин такого зростання можна віднести низку аспектів, а саме:

1. Через самоізоляцію контакти з родиною та друзями можуть бути обмежені, з цього впливає впевненість кривдників, що під час пандемії жертві ніхто не зможе допомогти.

2. Банальна проблема – особа, яка зазнає домашнього насилля, немає куди піти.

3. Пандемія COVID-19 є стресором, що негативно впливає на рівень емоційного напруження в родині, і, відповідно, збільшує ризики конфліктів.

4. Виникнення домашнього насильства залежить від здатності жертви звернутися за допомогою. Наприклад, у жінки може не бути доступу до телефону, комп'ютера або чоловік буде постійно стежити за нею. Так, в Італії за перші 2 тижні березня 2020 року кількість звернень, пов'язаних із домашнім насильством, зменшилася на 55%. Пізніше з'ясувалося, що причина не в налагодженні родинних стосунків, а у складності пошуку допомоги в умовах самоізоляції.

5. Через дистанційний режим спілкування також зростає кількість психологічного насилля в інтернеті (переслідування, залякування, домагання, тролінг тощо). Це безумовно впливає на емоційний стан жертви, оскільки кривдники в інтернеті відчувають свою безкарність, тому дозволяють собі набагато більше.

6. Локдаун є причиною зростання фінансової залежності від чоловіка. Так, за результатами опитування, проведеного в Україні, рівень доходів впав на 40% як у жінок, так і у чоловіків, проте жінки й надалі отримують на 20% нижчі зарплати.

7. В умовах пандемії жінки та дівчата мають обмежений доступ до медичних послуг. Наприклад, їм складніше отримати допомогу при звалтуванні, психологічну підтримку тощо, оскільки відповідні фахівці перевантажені роботою із пацієнтами з COVID-19.

8. Співробітники системи органів та установ, що здійснюють заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству, менше спроможні контролювати ситуацію щодо вразливих сімей, оскільки багато з них залучені до боротьби з коронавірусною інфекцією; з'являються перешкоди щодо можливості зв'язатися із соціальними працівниками, співробітниками правоохоронних органів, родичами та знайомими, членами неурядових організацій, які зможуть допомогти у випадку насильства, адже жертва постійно перебуває разом із своїм кривдником.

Якщо ж аналізувати наслідки, які тягне за собою вчинення домашнього насильства, то відповідно до чинного законодавства особи, які вчинили домашнє насильство, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність. Тому варто розрізняти, в яких випадках буде та чи інша відповідальність.

Так, адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства передбачена статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Відповідно до санкції вказаної статті, вчинення домашнього насильства або насильства за ознакою статі, тобто застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо, тягне за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до семи діб.

Що стосується кримінальної відповідальності, то об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 КК України, може полягати у таких формах:

- 1) систематичне скоєння фізичного насильства;
- 2) систематичне вчинення психологічного насильства;
- 3) систематичне вчинення економічного насильства;
- 4) систематичне вчинення різних видів такого насильства (фізично-психологічного, психолого-економічного тощо).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є систематичність вчинення насильства, тобто повторюваність його епізодів протягом певного часу. Систематичність як ознака складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК, може бути підтверджена попереднім притягненням особи до адміністративної відповідальності не менше двох разів за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП. Попереднє притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства за умови подальшої повторюваності протиправних дій щодо певної потерпілої особи чи осіб і настання конкретних наслідків, визначених законодавцем як більш тяжкі, ніж ті, що зазначені в КУпАП, не свідчить про подвійне притягнення особи до юридичної відповідальності одного виду за те саме правопорушення.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК, вважається закінченим із моменту вчинення хоча б однієї з трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних у законі наслідків. Водночас не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства [12].

Дуже часто постраждали можуть боятись дзвонити до поліції, оскільки не мають змоги залишитись наодинці,

тому у деяких країнах почали випробовувати нові способи реагування. В Іспанії, наприклад, де знизилася кількість звернень до поліції щодо випадків насильства, запустили сервіс WhatsApp – відтоді кількість повідомлень з цього питання зросла на 270%. У Франції потерпілі можуть звернутися по допомогу в аптеки, використавши кодове слово. В Новій Зеландії готелі пропонують безкоштовне проживання, аби тим, хто відчуває небезпеку, було куди піти. Деякі готельні мережі у Великій Британії погодилися зробити те саме. У Варшаві відкрили «магазин косметики», щоб повідомляти про домашнє насильство. Про випадки насильства можна розказати на сайті «Rumianki i bratki» у вигляді замовлення. Якщо хтось запитує про косметику в соцмережах «магазину», це означає, що у нього проблеми, але поки що просять лише підтримки. Якщо прийде особисте повідомлення із «замовленням» косметики разом із адресою, засновник проекту викличе туди поліцію. В свою чергу, в Україні також було запроваджено, за допомогою МВС, чат-бот @police_helpbot в Telegram. Він може допомогти викликати поліцію та швидку; переадресує на спеціалістів, які надають юридичну консультацію онлайн; пояснить, як розпізнати й протидіяти домашньому насильству [13].

Висновок. Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що домашнє насильство є актуальною проблемою сьогодення як для родин, де вчиняється дане правопорушення, так і для всього суспільства в цілому, адже це одна з найбільш поширених форм порушення прав людини. Домашнє насильство руйнує фундамент безпеки, оскільки його жертвами можуть стати представники всіх вікових категорій. Реагуючи на проблему, на заклики міжнародних організацій та лідерів думок, уряди та громадські організації повинні розвивати нові способи реагування на проблеми домашнього насильства в умовах обмежень, запроваджених під час пандемії коронавірусу. Загальним трендом є розвиток інтернет-сервісів для повідомлення про випадки та надання дистанційних консультацій та підтримки тим, кого торкнулася проблема. Але на жаль, незважаючи на прийняті нормативно-правові акти щодо запобігання та боротьби з домашнім насильством, законодавство у цій сфері не є досконалим і повним. Для того аби боротьба з домашнім насильством була більш ефективною потрібно активізувати поширення інформації про те, що домашнє насильство є кримінально каранним і тягне за собою відповідальність, а також підвищувати рівень обізнаності населення в цій сфері, тобто інформацію про заходи, які допоможуть подолати домашнє насильство під час карантину, слід поширювати всіма можливими методами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пандемія коронавірусної хвороби 2019' (Wikipedia) URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%8F_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D1%85%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B8_2019
2. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. №211 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-n>
3. Вплив COVID-19 на права жінок в Україні. Україна, 2020. 51 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgkge326/files/migration/ua/Covid-impact-on-women-rights_UKR.pdf. (дата звернення: 05.10.2022).
4. Дмитренко М. І., Тропін М., Власов П. Попередження насильства в сім'ї. м. Дніпропетровськ. 2001. С. 56.
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
7. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 20.06.2022 р. № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text> (дата звернення: 05.10.2022).
8. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Конвенція від 11.05.2011 р.: станом на 20 черв. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#n2.
9. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству: навчальний посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемирівська; за заг. ред. А. Б. Благої. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с.

10. Рощина В. Цьогоріч в Україні значно збільшилася кількість заяв до поліції через домашнє насильство – Нацполіція. Опубліковано 7.12.20. URL: <https://hromadske.ua/posts/cogorich-v-ukrayini-kilkist-zayav-do-policiyi-cherezdomashnye-nasilstvo-zbilshilas-majzhe-vidvichi>
11. Пандемія поглибила проблему домашнього насильства стосовно жінок. Її рішення у правовій чи виховній площині? URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/pandemiya-poglibila-problemu-domashnogo-nasilstva-stosovno-zhinok-yiyi-rishennya-u-pravoviy-chi-viho.html>
12. Огляд судової практики ККС ВС. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/2022_09_26_Ogliad_KKS_2018_2022.pdf (дата звернення: 05.10.2022).
13. Чому на карантині збільшилася кількість випадків домашнього насилля?. Wonderzine. URL: <https://www.wonderzine.com.ua/wonderzine/life/equality/217-yak-pandemiya-pidvischue-riven-domashnogo-nasilstva> (дата звернення: 16.10.2022).